

SAFEVÎLER

Tekmiletü'l-Ahbâr

(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)

*Mütercimler yaptıkları bu tercümeyi babaları
Yaşar Deniz ve Esedullah Esedî'nin hatırasına ithaf ederler.*

YAYIN NO: 931

SAFEVİLER

Tekmiletü'l-Ahbâr

(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)

Abdi Beğ Şîrâzî

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 16228

1. Basım: Nisan 2019

2. Basım: Nisan 2021

ISBN: 978-605-7931-31-3

Kapak: *Yasin Çetin*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*

Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

SAFEVÎLER

Tekmiletü'l-Ahbâr

(Başlangıçtan 1571'e Kadar Safevîlerin Tarihi)

ABDÎ BEĞ ŞİRÂZÎ

Tercüme ve Notlar

Doç. Dr. Şefaattin Deniz

Dr. Hasan Asadi

Doç. Dr. Şefaattin deniz

Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1972 yılında Safranbolu'da doğdu. Doktorayı Mimar Sinan Üniversitesi'nde "Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın Vakıfları" üzerine yaptı. Halen Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde bölüm başkan yardımcısı ve öğretim üyesi olan Şefaattin Deniz'in uzmanlık alanı Osmanlı ve İran tarihidir. Farsça dil eğitimi İran'ın Kazvin şehrinde almıştır. Bir kısmı seyahat bir kısmı akademik amaçlı olarak İran'ın tarihi bölgelerini dolaşmıştır. Anadolu'dan İran'a giden Türkmenleri konu alan *Târîh-i Kızılbaşîyye* ve Şah İsmail'in torunu II. İsmail'i anlatan *Safevî Şahu II. İsmail* adlı yazma eserleri Hasan Asadi ile birlikte Farsçadan Türkçeye tercüme etmiş, Bilge Kültür Sanat'ta yayınlanmıştır. III. Selim'in sadrazamlarından Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın biyografisini kaleme almıştır. XIX. yüzyıl camilerinden Nusretiye, Çırağan Mecidiye, Ortaköy Mecidiye ve Teşvikiye Camilerine dair makaleler yazmış, kitaplara bölümler hazırlamıştır. Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı Haziresi'nde bulunan yaklaşık 2.500 mezar taşını bugünkü Türkçeye çevirmiş, burada 1897 Osmanlı-Yunan savaşında şehit olmuş askerlerin gömüldüğü bir şehitlik keşfetmiş, bu haber ulusal basında geniş bir yankı uyandırmıştır.

Dr. Hasan Asadi

Mohaghegh Ardabil Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1974 yılında Erdebil'in Mogan ilçesinde dünyaya geldi. Doktorayı Kazvin'de Uluslararası İmam Humeyni Üniversitesi'nde *Nadir Şah'ın Mezhepsel Yaklaşımının Osmanlı İnan İlişkilerine Etkisi* teziyle tamamladı. Yaklaşık altı yıl tarih öğretmenliği yaptı. Dört yıl *Cihan-ı İslam Ansiklopedisi*'nde Batı Anadolu ve Balkanlar bölüm başkanlığı yaptı, konu üzerinde 10'dan fazla madde yazdı.

Mohaghegh Ardabili Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi ve Kafkaslar Bölgesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü müdürü olan Hasan Asadi'nin uzmanlık alanları 17 ve 18. yüzyıl Safevî-Osmanlı ve Kafkasya tarihidir. Bir dönem İstanbul'daki yazma eser kütüphaneleri ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmalarda bulunmuştur. Richard Tapper'in, *İran Sınır Boylarında Göçebeler Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi* ile Beatrice Forbes Manz'ın *Timurlu İnan'ında İktidar, Siyaset ve Din* adıyla Türkçeye de çevrilmiş olan eserleri İngilizceden Farsçaya, Memduh Şevket Esendal'ın *Tahran Anıları ve Düşsel Yazılar* adlı eserinin "Tahran Anıları" bölümünü Türkçeden Farsçaya çevirmiştir. Tarih dergilerinde çok sayıda makalesi yayımlanan Hasan Asadi, Farsça, İngilizce, Rusça ve Arapça bilmektedir.

İçindekiler

ÖNSÖZ	7
MUKADDİME	9
Metnin Tercümesi.....	9
Üç ü n c ü K ı s ı m	
On İki İmamlara Bağlı Yüce Safevî Padişahları Hakkında.....	21
ZEYİL	130
Safevî Şahlarıyla Muâsır; Rum, Mısır, Şam, Hicaz, Irak-ı Arab, Diyarbakir ve Musul'da Bulunan Sultanlar Hakkında.....	130
Şirvan.....	132
Gılân ve Lahican.....	132
Nûr-ı Rüstemdâr.....	134
Kücûr-ı Rüstemdâr.....	135
Taberistan'ın Çelâviye Nahiyelerinin Hâkimleri.....	135
Mazenderan.....	136
Rûzefzûniyye Tâifesi.....	136
Huzistan Muşa'şâ' Seyyidleri Hakkında.....	137
Ra'naşiyye Tâifesi Hakkında.....	138
Luristan.....	139
Lar Sultanları.....	139
Hürmüz Sultanları.....	140
Horasan'da Bulunan Gürkaniye Sultanları.....	140
Türk ve Türkistan Hanlarının Durumları Hakkında.....	145

Birinci Fırka	
Oktay Kağan'ın Evlatları.....	147
İkinci Fırka	
Çağatay Hanlarının Şeceresi.....	148
Üçüncü Fırka	
Çengiz Han'ın Büyük Evladı Cuci Han ve Hânedânı.....	149
Tâife-i Gök Orda.....	150
Ak Orda Olarak Adlandırılan Tâife.....	151
Maveraünnehir Şubesi.....	152
Harezmiye Şubesi.....	154
Dördüncü Fırka	
Tuli Bin Cengiz'in Soyu.....	155
SONUÇ	157

ÖNSÖZ

İran coğrafyasındaki Türk tarihinin önemli evrelerinden birisi olan Safevîler dönemi ile ilgili hem ana kaynak hem de literatür konusunda henüz ibtidâî bir aşamada sayılırız. Alana katkı olması babında daha önce Anonim *Târîh-i Kızılbaşîyye* ile Hasan Rumlu'nun yazma durumundaki II. İsmail ile ilgili bir eserini tercüme etmek suretiyle araştırmacıların hizmetine sunmuştuk.

Safevî tarihinin en önemli kaynaklarından biri de hiç kuşkusuz *Tekmiletü'l-Ahbâr* idi. Abdi Beğ Şîrâzî tarafından kaleme alınmış olan bu eser, Safevî Devleti'nin ilk iki hükümdarı Şah İsmail ile Şah Tahmasb dönemlerini kapsamaktadır.

Tekmiletü'l-Ahbâr elbette sadece bir Safevî kaynağı değildir, aynı zamanda bölgedeki çağdaş bütün siyasi teşekküller ile ilgili dikkatli bir şekilde kullanılması gereken bir bilgi yumağıdır. Safevîler ve onun komşuları olan Osmanlı, Şeybânî ve Babür devletleri hakkında bilgiler sunar. Yine Safevî ordusu ve yönetiminin aslı unsuru olan Kızılbaş Türkmenler hakkında son derece ayrıntılı bilgiler verir.

Tekmiletü'l-Ahbâr mütercimlerin Farsçadan Türkçeye tercüme ettikleri üçüncü eserdir. Mütercimler arzu etmelerine rağmen kitabın tercümesi sırasında maalesef yüz yüze gelememişler, çalışmalarını Whatsapp, İmo ve Telegram gibi sesli ve görüntülü internet programları sayesinde sanal birliktelik sağlayarak okuyucuyla buluşturmışlar, böylece aynı zamanda akademik çalışmalar için yeni bir çalışma metodu geliştirmişlerdir.

Son olarak, kitabın tercümesinde Dr. Abdülhüseyin Nevâî'nin hazırladığı ve 1990 (1369) tarihinde *Neşr-i Ney* tarafından basılan kitap esas alınmıştır. Tercümenin Türk okuyucu ve araştırmacılar

tarafından kullanılacağından hareketle kitaptaki bütün dipnotlar kullanılmamış, ayrıca mütercimler kendi notlarına çevirmenin notu (ç.n) şeklinde not düşmüşlerdir.

Bu tercümeyle yayın aşamasına gelinceye kadar okuyarak hatalarımızı düzeltme imkânı sağlayan Aybüke Gülbeyaz'a, Dr. Osman Taşkın'a, Şebnem Demir'e ve elbette ki aynı şekilde Safevî tarihi ile ilgili kroniklerin basımını üstlenen Bilge Kültür Sanat çalışanları adına sahibi Adnan Mecid Yüksel Beğ'e teşekkür borcumuz var.

Mütercimler

Doç. Dr. Şefaattin Deniz

Dr. Hasan Asadi

MUKADDİME

Doç. Dr. Şefaattin Deniz
Dr. Hasan Asadi

Müellif ve Te'life Dâir

Abdi Beğ Şirâzî olarak tanınan *Tekmiletü'l-Ahbâr*'ın müellifinin asıl adı Zeynelabidin Ali'dir. Kendi verdiği bilgilere göre 19 Ağustos 1515 (9 Receb 921) tarihinde Tebriz'de dünyaya gelen¹ “bu hakir zerre”nin anne tarafından ceddi Erdebil'de bulunan Şeyh Safiyüddin türbesinin *veziri* Hoca Nizamüddin Muhammed bin Hoca İmadüddin Ali Şirâzî'dir. Hoca Nizamüddin Muhammed ailesini korumak için Erdebil'den Tebriz'e gelmiş, Safevîlerin yenilgiye uğradığı 1514 Çaldıran Savaşı sonrası Yavuz Sultan Selim'in beraberinde götürdüğü esirler arasında yer almıştır. Çocukları, Hoca Nizamüddin Muhammed'in başına gelenlerden haberdar olabilmek için Osmanlı topraklarına bir adam göndermişlerse de birkaç yıl sonra ona dair herhangi bir iz bulamadan geri dönmüştür. Torunu Abdi Beğ Şirâzî'nin ifadesiyle: “Takvâ sahibi ve salahiyetle meşhur olan o ihtiyar Şia'nın nerede olduğundan ve öldüğünden haberdar olunama” mıştır².

Müellifin babası Abdülmü'min, dedesi ise Sadrüddin'dir³. Abdülmü'min, Ustaclu Türkmenlerinden Abdullah Han'ın halası Han Hanım'ın hizmetine girmiştir. Han Hanım başlangıçta Tekelülerden Çuha Sultan'ın nikahlısıyken meşhur “Âfet-i Tekelü” olayı sırasında Çuha Sultan öldürülmesi akabinde Şamlulardan

1 Mukaddime kısmında kullanılan notlar, Farsça aslındaki sayfalara göre verilmiştir. Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmiletü'l-Ahbâr*, bâ-mukaddime, tashih, ta'likât: Doktor Abdülhüseyin Nevâî, Neşr-i Ney, Tahran 1369, s. 56.

2 Abdi Beğ Şirâzî, *a.g.e.*, s. 55

3 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, tashih: Ebu'l-Fazl Haşimoğlu Rahimof, İntişârât-ı Dâniş, Moskova 1967, s. VI.

Hüseyin Han'ın nikahı altına girmiştir⁴. Böylelikle Abdi Beğ'in babası Abdülmü'min de Şamlu Hüseyin Han ailesine bağlanmış, haliyle Abdi Beğ de Hüseyin Han Şamlu'nun hamiliği altına girmiştir. Bu sıralarda Abdi Beğ 16 yaşında bir delikanlıdır.

Hüseyin Han, Abdi Beğ'i yetiştirip medrese eğitimi almasını sağlamış, Şeyh Ali bin Abdü'l-âli'nin şakirdliğinde bulunduktan sonra onu şehzadenin veziri yaptırarak şehzade sarayına sokmuştur. Fakat Abdi Beğ eserinde kendisinin hangi şehzadenin hizmetine girdiği hakkında bilgi vermemiştir. Bu sıralarda Abdi Beğ babası Abdülmü'min'i kaybetmiş ve tek başına kaldığı için Hüseyin Han ve adamlarıyla geçinememiştir. Bundan sonra "çaresiz" *defterhane-i hümayûna* giderek ilim yolunu bırakıp hesap işleri uzmanlığına başlamıştır. Böylece Abdi Beğ Şirâzi Safevîlerde "hesap erbabı" arasında yerini almıştır⁵.

Abdi Beğ Şirâzi 30 Haziran 1534 (18 Zilhicce 940) Gadir Bayramı'nda "*müctehidü'z-zaman*" olarak nitelendirdiği hocası Şeyh Ali bin Abdü'l-âli Necef'te vefat edince hocası için Şia'nın rehberi anlamına gelen "*muktedâ-yı Şia*" şeklinde tarih düşürdü⁶.

1534 yılında Şah Tahmasp yaklaşık 1.400 kişiden oluşan emir ve kurçularla birlikte Van Kalesi'ni muhasara ettiğinde onun müla-zımlarından biri olan⁷ Abdi Beğ Şirâzi bu sırada 19 yaşlarındadır.

Abdi Beğ'in 1553-54 (hicrî 961) senesinde tamamladığı "Envâr-ı Tecellî" isimli eserinde oğluna nasihat ederken "ey gözümün nuru on dört yaşındaki oğlum" şeklindeki ifadesinden hareketle, oğlu Şemseddin Muhammed Mü'min'in doğum tarihinin hicrî 947 olduğu anlaşılmaktadır. Yani Abdi Beğ 1540-1541 yılında çocuk sahibi olduğunda 25, on yıl sonra Kazvin'de gözlerini açan ikinci oğlu Celâleddin Sultan Muhammed doğduğunda ise 35 yaşlarındadır⁸.

10 Mayıs 1566 (20 Şevval 974) tarihinde *istifâ-yı mâliye-yi has-sa* görevinden azledilip "dervişlik takdir" edilen Abdi Beğ Şirâzi, kendi durumuna şöyle bir şiirle tarih düşürdü:

4 Abdi Beğ Şirâzi, *Tekmile*, s. 73.

5 Abdi Beğ Şirâzi, *Tekmile*, s. 73.

6 Abdi Beğ Şirâzi, *Tekmile*, s. 80.

7 Abdi Beğ Şirâzi, *Tekmile*, s. 80.

8 Abdi Beğ Şirâzi, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VI.

*Felek beni Şevval'in yirmisinde
Mansıplardan uzlet ile rahatlattı*

*Eğer tarihini öğrenmek istersen
Şu "İşrîn-i Şevvâli" hatırla⁹.*

18 Kasım 1566 (5 Cemaziyelevvel 974) tarihinde Kazvin'den hareket eden Abdi Beğ Erdebil'e varınca Şeyh Safiyüddin türbesinde uzlete çekildi. Onun ardından Ocak 1567'nin ortalarında eş ve çocukları da Erdebil'e ulaştılar. Abdi Beğ buradaki inziva hayatında kendisini tamamen dinî ilimlerle tasavvufa verdi¹⁰.

Şeyh Safiyüddin türbesinde 7 yıl çalıştıktan sonra Kazvin'e geri döndü. Bu sırada 60 yaşına ulaşmıştı. Kazvin'de altı yedi yıl yaşadıktan sonra yeniden Erdebil'e giden Abdi Beğ Şirâzî, 1580 (hicri 988) tarihinde 65 yaşında iken burada vefat etti¹¹.

Erken yaşlarda *Nevidî* mahlasıyla gazel, kaside ve rubai tarzında şiirler yazmış, sonraki yıllarda ise *Abdî mahlasını* kullanmıştır. Bundan sonra da Abdi Beğ Şirâzî olarak tanınmaya başlamıştır. O, Şah Tahmasb'ın teşvikiyle Mesnevî yazmaya başlamış¹² ve Nizami Gencevî'yi örnek alarak ona nazireler yazmıştır. Gazel, kaside ve diğer türlerdeki şiirlerinde üç divan tertip etmiş ise de bu divanlar tam şekliyle bugüne kadar bulunamamıştır. Bulunan çok sayıda mesnevi manzumeleri üç hamse halinde tedvin edilerek bir kısmı günümüzde neşredilmiştir. I. Hamse: "Mazharu'l-Esrâr", "Câm-ı Cemşîdî", "Mecnûn ve Leylâ", "Heft-Ahter", "Âyîn-i İskenderî"; II. Hamse: "Cevher-i Ferd", "Defter-i Derd", "Firdevsi'l-Ârifîn", "Envâr-ı Tecellî", "Hazâin-i Melekût", III. Hamse: "Ravzatü's-Sifât", "Devhetü'l-Ezhâr", "Cennetü'l-Esmâr", "Zinetü'l-Evrâk", "Sahîfetü'l-İhlâs". Abdi Beğ'in "Selâmân ve Ebsâl", "Tarabnâme" ve "Dîbâçetü'l-Beyân" isimli şiir defterleri ise bugüne kadar bulunamamıştır¹³.

9 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 127.

10 Abdi Beğ Şirâzî, *Tekmile*, s. 128.

11 Abdi Beğ Şirâzî, *Cevher-i Ferd*, tashih: Ebu'l-Fazl Haşimoğlu Rahimof, İdâre-i İntişârât-ı Dâniş, Moskova 1979, s. III.

12 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VII.

13 Abdi Beğ Şirâzî, *Mecnûn ve Leylâ*, s. VIII.